

RINSUMAGEEST, DE HERVORMDE KERK

De uiterste westelijke zijde van het dorp Rinsumageest, tot 1881 hoofddorp van de grietenij, later gemeente Dantumadeel, is vanouds gedomineerd geweest door het grote Tjaardastate en door de kerk. De state, gelegen onmiddellijk ten zuidoosten van de kerk, is in 1834 afgebroken, maar de merkwaardige kerk staat er nog steeds op het deels omgrachte, ruime kerkhof. Zij is vermoedelijk toegewijd aan Johannes de Doper. Het is een fascinerend gebouw, deze Sint-Janskerk, doordat het een groot aantal sporen bevat uit verschillende bouwperiodes en ook doordat het voor verschillende functies speciale onderdelen kreeg. Het geheel bestaat uit twee ongelijk grote schepen of beuken van tufsteen. Het oudste heeft een rondgesloten koor met een daaronder gelegen crypte (de enige in Noord-Nederland) en een zadeldak met traptoren in kleine gele steen.

Het koor met halfronde koorsluiting kan dateren van omstreeks 1100 misschien zelfs van daarvoor. Het was toen minder hoog, misschien iets hoger dan de nissen die in de koorsluiting zitten. In de romaanse periode, vermoedelijk gedurende de twaalfde eeuw, is tegen dat koor een basilicale kerk gebouwd. Het moet een kerk geweest zijn die bestond uit een schip met lichtbeuk (met iets grotere rondboogvensters dan die het koor al bezat) en twee vrij lage, aangekapte zijbeuken die mogelijk langs het koortravée doorliepen. Het schip en de lage zijbeuken waren van elkaar gescheiden door zware rechthoekige pijlers met lijstkapitelen die halfronde scheibogen in fraaie sikkelvormen droegen.

Vier traveeën tussen koor en de nieuw aangebrachte toegangspoort zijn er in de noordmuur nog zichtbaar van. De poort uit de late-renaissancetijd is afkomstig van de in 1904 gesloopte Eysingastate. De wapenschilden in het fronton zijn leeg gekapt en dragen thans de opschriften "Anno 1647" en "verbouwd 1805", de datering van vervaardiging en verplaatsing van het poortje zelf. Het bekronende cartouche draagt het opschrift:

"Gaet in het huis des Heeren; Aanbidt God. Elk moet Hem eeren".

Aan de andere kant van dezelfde noordmuur zijn in het koortravée drie hoge nissen zichtbaar in het oudste muurwerk dat van omstreeks 1100 dateert. Bovenin die nissen zijn twee kleine vensters, waarvan het rechtse nog gaaf bewaard was, heropend. In dit muurgedeelte van het koor zijn bovendien op een onregelmatige wijze een venstertripliet van rondbogen en een (later met rode baksteen dichtgezet) spitsboogvenster gebroken. Het romaanse drielichtvenster is kortgeleden opnieuw geopend, want ook dit was inmiddels al weer dichtgezet. Beide muuropeningen zijn vermoedelijk zg. hagioscopen geweest, sacraments- of reliekenvensters, die van buiten zicht op het binnen vereerde gaven. Naast deze vensters is in de meest westelijke muurdam van het koor een kleine poortopening gebroken die mogelijk de verbinding vormde van de langs deze gevel voortgezette zijbeuk naar het schip. Zo vlak naast het koor kan dit gedeelte van de zijbeuk heel goed de functie van sacristie gehad hebben. Er kan over de veelheid aan bouwhistorische sporen weinig met zekerheid gezegd worden, maar hier moet, wat gebruik betreft, in elk geval ook veel gebeurd zijn. Hét genoemde poortje zou ook de speciale toegang tot de crypte geweest kunnen zijn.

De crypte of krocht is klein en neemt alleen de ruimte van de absis en een klein gedeelte van de koortravée in. Dat gedeelte van het koor is omwille van de crypte zes treden verhoogd. De ruimte van de crypte is veel dieper dan de fundering van de muren van het koor en zij moet later zijn ingegraven. Op bouwhistorische en historische gronden is met tal van argumenten al aangevoerd dat dit gebeurd moet zijn in het begin van de zestiende eeuw, een periode die in Friesland nog net als laatmiddeleeuws aangemerkt kan worden.

De basementen en lijstkapitelen van de zes wandpilasters zijn echter van tufsteen, een materiaal dat op deze wijze toen nauwelijks meer gebruikt zal zijn. Wellicht kan de crypte ook wel in de eerste helft der veertiende eeuw aangelegd zijn met hergebruik van zuilen van kanalsinter, een kalkrijke steenneerslag en basementen en kapitelen van savoniëresteen uit de elfde/twaalfde eeuw. Voor de periode omstreeks 1525, toen wel de zuidbeuk tot stand kwam, is de crypte te archaisch van vorm- en materiaalgebruik.

In het begin van de zestiende eeuw is na afbraak van de oude basilikale zuidbeuk een nieuwe beuk gebouwd die aan de oostzijde recht gesloten is, aan de westzijde een travée langer en zelfs iets breder is dan het schip. Uitwendig is deze beuk opgetrokken van hergebruikte tufsteen. Inwendig zijn schip en zuidbeuk gescheiden door een colonnade van drie korte en zware bakstenen zuilen die vier spitsbogige scheibogen dragen. Tegen de zuidwand van de zuidbeuk is de preekstoel met dooptuin geplaatst en aan de oostzijde het orgelbalkon. In de oostelijke muur bevindt zich aan de buitenzijde een epitaaf van Siids Thiarda en zijn vrouw (± 1545 en 1557), het vroegst bekende epitaaf in Friesland in renaissancevormen.

Voor het schip is in 1610 de forse zadeldak met aan de zuidzijde een traptoren die tot de kil

tussen de schipdaken reikt. De ruimte op de eerste torenverdieping heeft een fraai gemetseld stergewelf. In de westgevel zijn twee gevelstenen in gemetseld. De hoogste draagt binnen een rolwerkcartouche het opschrift "verboud anno 1805"; de andere de mededeling dat Maria van Tyarda 18 mei 1610 de eerste steen voor de toren heeft gelegd. Inwendig is de toegang van de toren vanuit het schip gevat in een fraai geprofileerde rondboogpoort.

Het meubilair is eenvoudig en dateert uit achttiende en negentiende eeuw.

Het orgel, in 1892 gebouwd door de Firma Bakker en Timmenga te Leeuwarden, bestaat uit hoofdwerk en nevenwerk.

De kerkvloer bevat nog enkele interessante grafzerken, o.a. een laat-gotische met evangelistensymbolen en een grote renaissancezerk met schijnarchitectuur uit 1561. Een fraaie gotische roodzandstenen zerk versierd met kromstaven en de zg. Eppozerk, een portretzerk uit het midden van de veertiende eeuw, bevinden zich in het Kerkmuseum in Janum en in het Fries Museum

Peter Karstkarel
1988

Literatuur:

-Herma M. v.d. Berg- Noordelijk Oostergo, Dantumadeel, De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, 's-Gravenhage 1984